

Meštrović, M. (ur.)

**GLOBALIZACIJA I NJENE REFLEKSIJE
U HRVATSKOJ**

Ekonomski institut Zagreb, 2001, 283 str.

Knjiga *Globalizacija i njene refleksije u Hrvatskoj* predstavlja zbornik radova koji se sastoji od 16 članaka razvrstanih u četiri tematske cjeline.

Zahvaljujući raznovrsnom autorskom pristupu ova knjiga daje kvalitetan i zanimljiv uvid u proces globalizacije i njezine implikacije na zemlje u tranziciji. Izbjegavajući traženje univerzalne definicije, autori se usredotočuju na obilježja i pojavne oblike globalizacije, te posebnu pažnju posvećuju različitim aspektima globalizacije – ekonomskim, političkim, ekološkim, društvenim i sl. Svojim radovima, u kojima se često puta referiraju na Hrvatsku, autori ukazuju ne samo na postojeće, već i na potencijalne izazove globalizacije na prijelazu u novo tisućljeće. Bogatstvo tema i raznovrsnost autorskog pristupa daju ovoj knjizi dodatnu dimenziju – ona navodi čitatelja na kritičko promišljanje o iznesenim problemima i na taj ga način čini aktivnim sudionikom jedne otvorene diskusije.

U prvom dijelu knjige iznose se najznačajnija obilježja globalizacije koja putem sfere ekonomije ili politike utječu na profiliranje suvremenih društava.

U ekonomskom smislu to je dominacija ideje liberalizma koja zagovara slobodno djelovanje tržišta i minimiziranje državne intervencije u gospodarstvu. Sagledavajući globalizaciju primarno kroz internacionalizaciju financijskih tijekova, Meštrović iskazuje bojazan da stihijski karakter te pojave (bez snažnog međunarodnog institucionalnog okvira) ne dovede do zaostajanja realne sfere gospodarstva i poteškoća u ostvarivanju razvojnih ciljeva. Taj problem postaje još naglašeniji kada se u obzir uzme nesrazmjer u dinamici gospodarskog rasta između razvijenih i manje razvijenih zemlja (Šporer). Po-

lazeći od dinamičnog tehnološkog napretka, te uzimajući u obzir njegove društvene i ekonomske implikacije, Meštrović ukazuje na prijetnju rastuće nezaposlenosti i ograničene solidarnosti u društvu koja neće pomoći u rješavanju spomenutog problema. Pritom, on kritički rasvjetljava zanemarenu ulogu rada (u odnosu na kapital) kao pokretačke snage globalizacije i zalaže se za afirmiranje rada kao društvene kategorije i kreativne komponente u ostvarivanju gospodarskog razvoja. U skladu s tim, kritizira se postojeći industrijski model rasta i predlaže uvažavanje kvalitativnih kriterija kao pokazatelja napretka suvremenog društva.

U političkom smislu globalizacija se manifestira kroz razvlašćivanje nacionalne države, kako u smislu sve većeg suodlučivanja na nadnacionalnoj razini (ekonomske integracije, vojni i sigurnosti savezi, međunarodne institucije i sl.), tako i u smislu slabljenja socijalne funkcije države uslijed pritiska međunarodne konkurencije.

Središnje pitanje drugog dijela je socijalni kapital kojemu se pristupa s aspekta utjecaja globalizacije na tranzicijsko društvo.

Diskusiju otvara Šundalić konstatacijom o pogoršanju socijalne stratifikacije i snažnoj društvenoj polarizaciji u Hrvatskoj koji otežavaju postizanje suglasnosti o prioritetima društvenog razvoja. Te su okolnosti doprinijele slabljenju socijalne kohezije i solidarnosti u društvu što ukazuje na slabljenje socijalnog kapitala, kao i gubitak povjerenja na osobnoj razini, ali i prema društvenim institucijama. Slabljenje osjeća građanske dužnosti, nepostojanje stvarne političke jednakosti, izostanak povjerenja i socijalne suradnje ukazuju na ozbiljne nedostatke u izgradnji građanske zajednice kao pretpostavke brže demokratizacije i razvoja društva.

Dio odgovornosti za takvo stanje dijelom snosi i način provođenja javne politike u Hrvatskoj tijekom 90-tih godina. Iako se u analizi javne politike i njezinog inte-

gralnog pristupa ne govori o konkretnim iskustvima (Strpić), čitatelju se neizbježno nameće usporedba s mjerama koje su, u okviru tranzicijskih reformi, poduzete u Hrvatskoj. Slabljenje (uslijed zanemarivanja) društvenog i ljudskog kapitala očito ukazuje na probleme u simultanom provođenju reformskih mjera, odnosno u redosljedu i *timingu* njihova provođenja u ovisnosti o složenim međuosobnim društvenih pojava.

Koristeći se idejom održivog razvoja Lay analizira pitanje čovjekovog okoliša i povezuje ga sa uvjetima ukupnog društvenog razvoja. U njegovim stavovima nazire se kritički stav prema prevladavajućem konceptu gospodarskog rasta temeljenog na konzumerizmu i maksimiziranju profita, ali i iščitava kritika postojećeg sustava reprodukcije društvenih elita koji ne uključuje pitanje očuvanja čovjekovog okoliša kao kriterij izbora. Kao moguće rješenje navode se potencijali civilnog društva u promoviranju ideje očuvanja okoliša i održivog razvoja, ipak uz svijest o nepostojanju kritične mase socijalnih aktera koji bi doprinijeli mijenjanju društvene svijesti i senzibiliziranju javnosti za ova pitanja.

Tome u prilog govore i istraživanja polit-ekonomske dimenzije civilnog društva. Istražujući genezu civilnog društva Hrvatske (prije 1990.) Stubbs zaključuje da su okolnosti s početka 90-tih godina (rat, tranzicija) doveli do zaostajanja u razvoju civilnog društva, kako u smislu tema kojima se ono bavilo, tako i u smislu približavanja civilnog društva sferi politike. Solidan socijalni kapital formiran prije 1990. na taj je način izgubljen, a novi oblici aktivnosti taj gubitak nisu uspjeli nadomjestiti.

Treći dio knjige bavi se implikacijama globalizacije na stanje ekonomije sa posebnim osvrtom na preduvjete ostvarivanja i učinke stabilizacijskog programa Hrvatske iz 1993. godine. Analizirani preduvjeti uključuju ekonomske (Teodorović) i po-

litičke (Kraft) aspekte ostvarivanja ekonomske stabilnosti.

Koristeći se primjerom Hrvatske i ostalih tranzicijskih zemalja, Teodorović ukazuje na predtranzicijsko reformsko iskustvo, a posebno ustrajnost i dosljednost u provođenju reformi kao ključne faktore o kojima ovisi uspješnost poduzetih reformskih mjera. Pritom, on aktualizira pitanje vremena i redosljeda (*timing & sequencing*) provođenja reformi, te poseban naglasak stavlja na važnost upravljanja procesom tranzicije.

U sferi političkih preduvjeta uspješne tranzicije Kraft se bavi faktorima o kojima ovisi ostvarivanje nacionalnog konsenzusa oko ciljeva ekonomske politike što je važno zbog socijalnih troškova koji pritom nastaju. U tom smislu navode se: snaga pokreta za neovisnost, stupanj (dis)kontinuiteta režima, ostvareni stupanj demokracije i način formiranja izvršne vlasti (jednostranačka u odnosu na koalicijsku vladu). Navodeći da je Hrvatska najvećim dijelom ostvarila političke preduvjete nužne za konsenzualno provođenje stabilizacijskog programa, ali uzimajući u obzir i probleme u kojima se hrvatsko gospodarstvo nalazi, Kraft zaključuje da odgovornost za aktualno stanje treba tražiti u lošim institucionalnim rješenjima koja su tijekom 90-tih rezultirala sistemskim krizama (rast nenaplativih potraživanja, bankarske krize itd.).

Na loš zakonski i institucionalni okvir hrvatskog gospodarstva ukazuju također Šonje i Vujčić i na taj način »razotkrivaju« stvarni, neliberalni karakter ekonomske politike Hrvatske u 90-tim godinama. Konstatirajući visoki udjel države u javnim rashodima, izostanak preferencijalnih trgovinskih aranžmana, visoko regulirani bankarski sustav, zanemarivanje principa liberalizma u privatizaciji i prepreke ulasku stranog kapitala u Hrvatsku, autori zaključuju da se krivica za loše stanje hrvatskog gospodarstva ne može tražiti u liberalnoj ekonomskoj politici,

već u načinu (nedosljednosti) provođenja ekonomske politike.

Baletić u svom radu iznosi argumentiranu kritiku liberalne doktrine koja učinkovito funkcionira na globalnoj razini, dok na male zemlje u tranziciji poput Hrvatske ima negativni utjecaj primarno kroz zaostajanje realne sfere gospodarstva (proizvodnja i zaposlenost).

Četvrti dio govori o širim društvenim implikacijama globalizacije. Ovu temu otvara Kalanj iznoseći tri stava o globalizaciji (neoliberalno, reformsko i radikalno), te pokušava pronaći njihovu primjenu u tranzicijskim društvima. Pritom, autor uočava određene konflikte koji proizlaze iz odnosa prezentiranih stavova i realnih okolnosti u tranzicijskim zemljama. Prvi konflikt proizlazi iz primjene liberalnog načela u društvima koja nemaju značajniju liberalnu tradiciju, dok se sljedeći konflikt očituje kroz teže prihvaćanje reformskih stavova u društvima s komunističkim nasljeđem. No, unatoč tome, a odbacujući radikalne stavove koji zagovaraju redefiniranje globalizacije, Kalanj za zemlje u tranziciji vidi mogućnost u tzv. tranzicijskom reformizmu koji prihvaća liberalno shvaćanje uloge tržišta, ali zahtijeva i snažniju državnu intervenciju. Svjestan realnih okolnosti u tranzicijskim zemljama (oskudna financijska sredstva) autor uočava i (treći) konflikt tranzicijskog reformizma koji se očituje kroz izbor optimalnog omjera između državne intervencije i slobodnog djelovanja tržišta.

Ograničenja u ostvarivanju razvojnih ciljeva i socijalnih funkcija države navode čitatelja na promišljanje o rješenjima koja se nalaze izvan sfera ekonomije i politike. U tom smislu korisnom se pokazuje studija Malenice o socijalnoj stratifikaciji u Hrvatskoj. Polazeći od konstatacije o rastućem društvenom raslojavanju u Hrvatskoj on analizira uzroke, ali i daje moguće naznake problema koji bi iz toga mogli proizići.

Napuštanje socijalističkog društvenog sustava i rat doveli su do nove preraspodjele društvenog bogatstva. Povećano socijalno raslojavanje koje je uslijedilo očituje se kroz razvoj nove političke elite i kapitalističke klase, pogoršanje položaja i smanjenje srednje klase stanovništva, nova obilježja postojećih klasa – npr. angažman industrijskih radnika u poljoprivredi (ili sivoj ekonomiji) u cilju osiguravanja egzistencije, pogoršanje položaja pripadnika određenih skupina stanovništva (poljoprivrednici, umirovljenici, nezaposleni), te rasta relativnog siromaštva.

Ove konstatacije indirektno potvrđuje analiza stanja sociokulturnog kapitala Hrvatske. U njoj Štulhofer konstatira pad općeg povjerenja u društvu, ali i povjerenja u većinu društvenih institucija, opadanje udruživanja u bilo kakve oblike građanskih inicijativa, te negativnu percepciju o poštivanju društvenih normi. Sve to ukazuje na spori razvoj sfere civilnog društva koji bi putem akcija pojedinaca (organiziranih u skupine) mogao ublažiti negativne posljedice tranzicije čiju dinamiku i intenzitet u velikoj mjeri određuju globalizacijski procesi. Razvoj učinkovitog pravnog sustava i državne uprave nameću se kao osnovni načini jačanja povjerenja u društvu i razvoja civilnog društva.

Polazeći od konstatacije da kultura ne mora biti sama sebi cilj, već i sredstvo ostvarivanja ekonomskih i političkih ciljeva (posebno u uvjetima globalizacije); Katunarić promišlja kulturnu politiku za male tranzicijske zemlje koje se nalaze pred naletom moćnih kulturnih industrija Zapada.

Shvaćajući kulturnu politiku i kao odnos prema kulturnim utjecajima sa strane, autor je svjestan da kultura shvaćena kao sredstvo može »zamutiti«
granicu između istine i poruke koju odašilje, dok kultura koja je sama po sebi cilj može voditi ka zatvaranju. Stoga se predlaže kombina-

cija kulture–cilja i kulture–sredstva koja bi mogla riješiti i neka druga pitanja poput odnosa elitne i masovne kulture, odnosno načina financiranja kulturnih potreba (proračun *vs.* tržište). Na taj način stvorili bi se temelji zaštite i razvoja nacionalne kulture, ali i njezinog ravnopravnog otvaranja prema utjecajima drugih kultura. Uvažavanje regionalnih kulturnih specifičnosti kao način očuvanja ukupnog kulturnog identiteta Hrvatske predlaže se kao načelo kreiranja kulturne politike Hrvatske.

Dražen Derado

Josip Županov

**OD KOMUNISTIČKOG PAKLA DO
DIVLJEG KAPITALIZMA**

Odabrane rasprave i eseji 1995.–2001.

Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 2002,
301 str.

Akademik Josip Županov u posljednjih je nekoliko godina, kondenzirajući hrvatsku zbilju u odrješite i lucidne dijagnoze, između ostalog, Zagreb proglasio gradom u kojem nije poželjno rađati djecu. Ova, naizgled vrtoglavo mračna tvrdnja, izvrsno ilustrira duboku ironiju kojim se dugogodišnji istraživač industrijalizacije i egalitarnih tendencija u društvu, duhovito obračunava s provincijalnim okruženjem, baruštinom balkanskih političkih trvenja u kojima aureole pravednika neprestano novim i novim interesnim grupiranjem osiguravaju status *arbitra elegantioruma* u odlučivanju i raspodjeli. Ono što je zaključno moglo bi se apostrofirati i kao uvod u analizu i elementarnu intenciju sadržaja knjige. Skepsa prema kvaliteti sadašnje elite ne isključuje skepsu prema kritici te elite. Kritika vladanja iziskuje kritiku kritike vladanja. Slijedom toga, kritika kritike vladanja iziskuje mentorstvo s pozicije šireg uvida. Poziv je to na solidarnost u intelektualnim krugovima neovisnim o metodološkim zamkama partitokracija koje navlače zbunjene u svoju rupu.

U prvom dijelu knjige raspravljaju se tranzicijske polit – ekonomske teme. Podatak iz fusnote u kojem se broj nostalgičara za bivšim DDR–om u Njemačkoj do 1995. povećao, uglavnom zbog novonastalog socijalnog stanja, na 20%, otvara diskretno prostor mogućoj analizi mehanizama na kojima počiva predmoderno drmanje jugoslavenskog duda u Hrvatskoj. Stabilnost proizišla iz društvenog ugovora na kojem je u bitnom počivalo svako društvo vezano za istočni blok samo je jedan od niza sastojaka nečega što je prepoznatljivo pod egidom jugoslavenski socijalizam (šire – situacija u istočnom bloku). Politička baruština sjajno se koristi mrežom egzistencijalnih strahova od nevidljive britve koja bi konačno prekinula psihološki nepodnošljivu nit. Prodor robno–novčane ekonomije u kontekstu podržavanja kompetitivnog mehanizma kreira politički kapitalizam. Hrvatska je, sudeći barem po Ustavu, socijalna država. Ideja socijalne države ishodi mahom iz potrebe da se osigura besplatno školovanje, jeftino stanovanje, zdravstvena zaštita... građana. Jača proces redukcionizma u reinterpetaciji društvenog ugovora. Komunikacijski sustav elita i masa omogućuje da elite usađuju vrijednosti masama u mozak. Uglavnom se realizira isključivo komunikacija na liniji vrh – dno. O njezinoj transparentnosti ovisi izgradnja razine povjerenja u društvu. Sustav, u protivnom, zadržava legitimitet (ostvaren izbornom procedurom), ali gubi na elementima ideje pravednosti. Komunikacija dno – vrh postaje ekskluzivitetom i na taj način podložna daljnjem manipuliranju i dezintegriranju diskonektiranih. Egalitarni sindrom izjednačavanja konačnih ishoda nauštrb izjednačavanju šansi promovira sivu/crnu ekonomiju, korupciju, kriminal... Korijeni Županovljeva obesmišljavanja tradicionalne podjele na ljevicu i desnicu vjerojatno sežu iz uvida u slučaj skupine britanskih laburista, namještenika lokalnih vlasti i dobrovoljnih agencija, pripadnika *velferi-*